

Nr 1

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till allmän arbetstidslag, m. m., jämte motioner i ämnet.

Genom en den 19 december 1969 dagtecknad proposition nr 5/1970, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, har Kungl. Maj:t, under åberopande av propositionen bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över socialärenden och lagrådets protokoll, föreslagit riksdagen att antaga vid propositionen fogade förslag till

- 1) allmän arbetstidslag,
- 2) lag om upphävande av lagen (1930: 139) om vissa inskränkningar beträffande tiden för förläggande av bageri- och konditoriarbete.

I samband med propositionen har utskottet behandlat följande i ämnet väckta motioner

- 1) de likalydande motionerna I: 236 av herr *Dahlberg m. fl.* och II: 278 av herr *Fredriksson m. fl.*,
- 2) de likalydande motionerna I: 401 av herr *Jonsson m. fl.* och II: 454 av herr *Olsson* i Timrå *m. fl.*,
- 3) de likalydande motionerna I: 504 av herr *Geijer, Arne, m. fl.* och II: 591 av herrar *Skoglund* och *Ekström*,
- 4) de likalydande motionerna I: 859 av herr *Larfors m. fl.* och II: 1013 av herr *Johansson* i Simrishamn *m. fl.*,
- 5) de likalydande motionerna I: 872 av herr *Persson, Yngve, m. fl.* och II: 1000 av herr *Ekvall m. fl.*,
- 6) de likalydande motionerna I: 879 av herr *Werner* och II: 1011 av herr *Hermansson m. fl.*,
- 7) de likalydande motionerna I: 880 av herr *Åkerlund* och II: 995 av herr *Björkman m. fl.*, samt
- 8) motionen II: 1015 av herr *Johansson* i Skärstad *m. fl.*

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen föreslås lagstiftning om en generell förkortning av arbetstiden från 42½ till 40 timmar i veckan. Förkortningen skall ske i två lika stora etapper den 1 januari 1971 resp. den 1 januari 1973. Därmed blir 40-timmarsveckan en realitet fr. o. m. 1973.

Arbetstidsförkortningen är avsedd att skrivas in i en helt ny arbetstids-
1 — *Bihang till riksdagens protokoll 1970. 9 saml. 2 avd. Nr 1*

lag. Den nya lagen ersätter lagen om arbetstidens begränsning (den s. k. allmänna arbetstidslagen), lantarbetstidslagen, arbetstidslagen för detaljhandeln och arbetstidslagen för hotell, restauranger och kaféer. Den skall i princip omfatta alla arbetstagare, vilket innebär att lagstiftning om arbetstiden införs som en nyhet för omkring hälften av det totala antalet arbetstagare i landet. Bl. a. kommer statligt arbete, arbete inom sjukvård och socialvård samt kontorsarbete att föras in under lagstiftningen.

Den ordinarie arbetstiden skall enligt huvudregeln i lagförslaget utgöra högst 40 timmar i veckan. Under vissa omständigheter skall arbetstiden kunna beräknas med utgångspunkt i att den under en period av högst fyra veckor inte får överstiga 40 timmar per vecka i genomsnitt. Liksom enligt gällande lagar skall avsteg kunna göras genom överenskommelse i kollektivavtal mellan arbetstagare och arbetsgivare.

Bl. a. för att göra det möjligt att inordna vissa statliga och kommunala verksamhetsgrenar under lagstiftningen upptas i lagförslaget regler om jourtid. Därmed avses tid då arbetstagaren står till arbetsgivarens förfogande på arbetsstället för att när behov uppkommer utföra arbete. Maximum för jourtiden har satts till 48 timmar under fyra veckor eller 50 timmar per kalendermånad. På samma sätt som när det gäller den ordinarie arbetstiden skall reglerna om jourtid vara dispositiva.

Övertid skall enligt förslaget liksom hittills betraktas som ett extraordnärt inslag. Övertidsreglerna i nuvarande lagstiftning återkommer till stor del oförändrade i lagförslaget. Lagens normer för s. k. allmän övertid och övertid för förberedelse- och avslutningsarbete föreslås dock bli snävare än i gällande lagstiftning. Allmän övertid skall få tas ut med 150 timmar per år mot f. n. 200 timmar. Övertid för förberedelse- och avslutningsarbete skall kunna tas ut med sex timmar i veckan mot nu sju timmar. Vidare öppnas möjlighet för arbetsmarknadsparterna att i kollektivavtal komma överens om avvikelser från lagens begränsningar för den allmänna övertiden.

Den nya arbetstidslagen föreslås träda i kraft den 1 januari 1971. Den särskilda regleringen av nattarbete och söndagsarbete i bagerier (den s. k. bagerilagen) föreslås bli upphävd vid utgången av juni 1971.

Av propositionen återges i det följande — förutom författningsförslagen — endast valda delar av vad föredragande departementschefen anfört vid lagrådsremissen. Beträffande redogörelsen för gällande bestämmelser, 1963 års arbetstidskommittés förslag (SOU 1968: 66) och remissyttrandena över detta ävensom lagrådets yttrande får utskottet hänvisa till propositionen.

De vid propositionen fogade författningsförslagen är av följande lydelse.

1) Förslag
till
Allmän arbetstidslag

Härigenom förordnas som följer.

Lagens tillämpningsområde

1 §

Denna lag äger, med de inskränkningar som anges i 2 och 3 §§, tillämpning på varje verksamhet i vilken arbetstagare utför arbete för arbetsgivares räkning.

2 §

Från lagens tillämpning undantages

a) arbete som utföres i arbetstagarens hem eller annars under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över hur arbetet är anordnat,

b) arbete som utföres av arbetstagare i företagsledande eller därmed jämförlig ställning eller annars av arbetstagare som med hänsyn till sina arbetsuppgifter har särskild förtroendeställning i arbetstidshänseende,

c) arbete som utföres av medlem av arbetsgivarens familj,

d) arbete som utföres i arbetsgivarens hushåll, samt

e) skeppstjänst, dock att Konungen eller myndighet som Konungen bestämmer kan förordna att lagen skall tillämpas på skeppstjänst beträffande vilken beslut meddelats att sjöarbetstidslagen (1970: 00) icke skall gälla.

3 §

Utöver de undantag som anges i 2 § får undantag från lagens tillämpning göras genom kollektivavtal, som på arbetstagersidan slutits eller godkänts av organisation, vilken är att anse som huvudorganisation enligt lagen (1936: 506) om förenings- och förhandlingsrätt.

Arbetsgivare, som är bunden av sådant kollektivavtal, får tillämpa avtalet på arbetstagare, vilken sysselsättes i arbete som avses med avtalet, även om arbetstagaren ej är medlem av den avtalsslutande organisationen på arbetstagersidan. Detta gäller dock ej arbetstagare, som omfattas av annat tillämpligt kollektivavtal.

Ordinarie arbetstid och jourtid

4 §

Den ordinarie arbetstiden får uppgå till högst 40 timmar i veckan, raster ej inräknade.

När det behövs med hänsyn till arbetets natur eller arbetsförhållandena i övrigt, får arbetstiden uppgå till 40 timmar i veckan i genomsnitt för en tid av högst fyra veckor.

Vecka räknas från och med måndag eller annan dag enligt vad som tillämpas för arbetsstället.

5 §

Om det på grund av verksamhetens natur är nödvändigt att arbetstagare står till arbetsgivarens förfogande på arbetsstället för att när behov uppkommer utföra arbete, får jourtid tagas ut härför med högst 48 timmar under en tid av fyra veckor eller 50 timmar under en kalendermånad. Som jourtid anses icke tid under vilken arbetstagare utför arbete för arbetsgivarens räkning.

6 §

Från de begränsningar som föreskrives i 4 och 5 §§ får avsteg göras genom kollektivavtal, som tillkommit i den ordning som anges i 3 §. Om sådant kollektivavtal gäller 3 § i övrigt.

7 §

Arbetarskyddsstyrelsen får medge undantag från 4 och 5 §§, om det stora flertalet av de arbetstagare som beröres samtycker eller annars särskilda skäl föreligger.

Övertid

8 §

Har natur- eller olyckshändelse eller annan omständighet, som ej kunnat förutses, vållat avbrott i verksamhet eller medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada på liv, hälsa eller egendom, får övertid tagas ut i den utsträckning som förhållandena kräver.

Arbetsgivaren skall göra anmälan till arbetarskyddsstyrelsen om sådant arbete med angivande av anledning till samt omfattning och varaktighet av arbetet inom två dygn från arbetets början. Arbetet får icke fortsättas utöver denna tid, utan att tillstånd till arbetet sökts hos arbetarskyddsstyrelsen. Anmälan eller ansökan anses gjord, när den avlämnats till posten i betalt brev.

Arbetskyddsstyrelsen får medge undantag från andra stycket. Därvid får styrelsen föreskriva särskilda villkor.

9 §

Till förberedelse- eller avslutningsarbete, som nödvändigtvis måste utföras före eller efter den ordinarie arbetstiden för att verksamheten skall kunna fortgå utan hinder, får övertid tagas ut med högst 6 timmar i veckan eller, i fall som avses i 4 § andra stycket, högst 24 timmar under en tid av fyra veckor.

10 §

När särskilda skäl föreligger, får övertid utöver vad som följer av 8 och 9 §§ tagas ut med högst 48 timmar under en tid av fyra veckor eller 50 timmar under en kalendermånad, dock högst 150 timmar under ett kalenderår.

När synnerliga skäl föreligger, får arbetskyddsstyrelsen medge ytterligare övertid med högst 150 timmar under ett kalenderår.

Från de begränsningar som föreskrives i första stycket får avsteg göras genom kollektivavtal, som tillkommit i den ordning som anges i 3 §. Om sådant kollektivavtal gäller 3 § i övrigt.

Allmänna bestämmelser

11 §

Arbetsgivare skall föra anteckningar om jourtid och övertid enligt anvisningar av arbetskyddsstyrelsen. Arbetstagare har rätt att själv eller genom annan taga del av anteckningarna. Samma rätt tillkommer facklig organisation som företräder arbetstagare på arbetsstället.

12 §

Tillsyn över efterlevnaden av denna lag och föreskrifter, som meddelats med stöd av lagen, utövas av arbetskyddsstyrelsen samt, under dess överinseende och ledning, av yrkesinspektionens tjänstemän och kommunala tillsynsmän. Därvid skall i tillämpliga delar gälla vad som föreskrives om tillsyn över efterlevnaden av arbetskyddslagen.

13 §

I arbetskyddsstyrelsens avgörande av ärende angående tillämpningen av denna lag eller föreskrift som meddelats med stöd av lagen skall i den omfattning och i den ordning Konungen bestämmer deltaga särskilda ledamöter, utsedda efter förslag av rikssammanslutningar av arbetsgivare och arbetstagare.

Mot arbetskyddsstyrelsens beslut i ärende som avses i denna lag får talan ej föras.

14 §

Den som tagit befattning med tillsyn enligt denna lag får ej obehörigen yppa eller nyttja vad han därvid erfarit om yrkeshemlighet, arbetsförfarande, affärsförhållande eller förhållande av betydelse för landets försvar. Den som uppsåtligen eller av oaktsamhet bryter häremot dömes till böter eller fängelse i högst ett år. Gäller brottet annat än förhållande av betydelse för landets försvar, får allmänt åtal väckas endast om målsägande anger brottet till åtal eller åtal är påkallat från allmän synpunkt.

15 §

Arbetsgivare som uppsåtligen eller av oaktsamhet använder arbetstagare till arbete i strid mot denna lag eller föreskrift som meddelats med stöd av lagen dömes till böter.

Arbetsgivare som underlåter att göra anmälan enligt 8 § eller att iakttaga vad som åligger honom enligt 11 § eller som uppsåtligen eller av oaktsamhet lämnar oriktig eller vilseledande uppgift i anteckning som avses i 11 § dömes till böter.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1971. Genom lagen upphäves lagen (1930: 138) om arbetstidens begränsning, lantarbetstidslagen (1948: 281), arbetstidslagen (1942: 652) för detaljhandeln och arbetstidslagen (1947: 216) för hotell, restauranger och kaféer.

Under åren 1971 och 1972 skall dock den i 4 § angivna högsta arbetstiden för vecka, i stället för 40 timmar, utgöra 41 timmar 15 minuter.

Förekommer i lag eller annan författning hänvisning till föreskrift, som ersatts genom bestämmelse i denna lag, tillämpas i stället den nya bestämmelsen.

2) Förslag

till

Lag

om upphävande av lagen (1930: 139) om vissa inskränkningar beträffande tiden för förläggande av bageri- och konditoriarbete

Härigenom förordnas, att lagen (1930: 139) om vissa inskränkningar beträffande tiden för förläggande av bageri- och konditoriarbete skall upphöra att gälla vid utgången av juni 1971.

Motionsyrkandena

1) I *motionerna I: 236* och *II: 278* föreslås, »att riksdagen beslutar att i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om att förslag till lag om förkortning av arbetstiden för gruvarbetare under jord till 35 timmar i veckan snarast föreläggs riksdagen».

2) I *motionerna I: 401* och *II: 454* hemställs, »att riksdagen måtte besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t begära förslag till en successiv förkortning av arbetstiden till 36 timmar/veckan för dem som är sysselsatta med treskiftarbete utan söndagsuppehåll (kontinuerlig drift) så att förkortningen är helt genomförd den 1.1.1973».

3) I *motionerna I: 504* och *II: 591* föreslås, »att riksdagen i anslutning till behandlingen av propositionen nr 5 om ny arbetstidslag i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte hemställa, att proposition framlägges om sådan ändring i stats- och kommunaltjänstemannalagarna att det nuvarande förbudet att sluta avtal om arbetstidens förläggning borttages (§ 3 och § 2 i respektive lagar)».

4) I *motionerna I: 859* och *II: 1013* yrkas att riksdagen för sin del måtte besluta

dels att 3 § andra stycket *statstjänstemannalagen* erhåller följande lydelse:

(Gällande lydelse)

(Motionen)

Avtal må ej träffas om

a) inrättande eller indragning av tjänst eller tjänsteorganisationens utformning i övrigt;

b) myndighets arbetsuppgifter, ledningen och fördelningen av arbetet inom myndigheten, *arbetstidens förläggning* eller rätt till annan ledighet än semester;

b) myndighets arbetsuppgifter, ledningen och fördelning av arbetet inom myndigheten eller rätt till annan ledighet än semester;

c) anställnings- eller arbetsvillkor som regleras i denna lag eller i författning vartill lagen hänvisar eller enligt lagen tillhör Konungens, riksdagens eller myndighets beslutanderätt.

dels att 2 § andra stycket *kommunaltjänstemannalagen* erhåller följande lydelse:

(Gällande lydelse)

(Motionen)

Avtal må ej träffas om

a) inrättande eller indragning av tjänst eller tjänsteorganisationens utformning i övrigt;

b) myndighets eller inrättnings arbetsuppgifter, ledningen och fördelningen av arbetet inom myndig-

b) myndighets eller inrättnings arbetsuppgifter, ledningen och fördelningen av arbetet inom myndig-

(Gällande lydelse)

(Motionen)

heten eller inrättningen, *arbetstidens förläggning* eller rätt till annan ledighet än semester;

heten eller inrättningen eller rätt till annan ledighet än semester;

c) anställningsvillkor som regleras i lag eller annan författning och angår tjänstetillsättning, disciplinär bestraffning eller anställnings upphörande.

Det yrkas därjämte att de föreslagna lagändringarna skall träda i kraft den 1 januari 1971.

5) I *motionerna I: 872* och *II: 1000* hemställs, »att riksdagen vid behandlingen av proposition nr 5 med förslag till allmän arbetstidslag beslutar om bibehållande av nu gällande dygnsmaximeringsregler». I motiveringen till yrkandet uttalar sig motionärerna till förmån för den dygnsmaximering om 9 timmar som föreskrivs i den nu gällande arbetstidslagen. Däremot berör motionärerna inte de dygnsmaximeringar på 10 och 11 timmar som förekommer i gällande specialarbetstidslagar.

6) I *motionerna I: 879* och *II: 1011* hemställs, »att riksdagen i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 5 1970 måtte besluta 1. att förkortningen av den allmänna arbetstiden från 42½ till 40 timmar i veckan genomföres fr. o. m. den 1 januari 1971; 2. att i lagförslagets 4:e paragraf fastslås, att arbetstiden får uppgå till högst åtta timmar om dagen, fem dagar i veckan; 3. att för arbete i kontinuerlig skiftgång den maximala arbetstiden uppgår till 36 timmar i veckan; 4. att riksdagen hos Kungl. Maj:t hemställer om utarbetande av förslag om en sänkning av arbetstiden för underjordsarbetande till 35 timmar»; samt 5. att 10 § förslaget till allmän arbetstidslag får följande lydelse:

(Propositionen)

(Motionen)

När särskilda skäl föreligger, får övertid utöver vad som följer av 8 och 9 §§ tagas ut med högst 48 timmar under en tid av fyra veckor eller 50 timmar under en kalendermånad, dock högst 150 timmar under ett kalenderår.

När synnerliga skäl föreligger, får arbetarskyddsstyrelsen medge ytterligare övertid med högst 150 timmar under ett kalenderår.

När synnerliga skäl föreligger, får arbetarskyddsstyrelsen medge övertid med högst 150 timmar under ett kalenderår.

Från de begränsningar som föreskrives i första stycket får avsteg göras genom kollektivavtal, som tillkommit i den ordning som anges i

*(Propositionen)**(Motionen)*

3 §. Om sådant kollektivavtal gäller

3 § i övrigt.

7) I motionerna I: 880 och II: 995 hemställs, »att riksdagen vid behandlingen av Kungl. Maj:ts proposition nr 5 med förslag till allmän arbetstidslag måtte, i enlighet med vad en enhällig arbetstidskommitté föreslagit, besluta att nuvarande ramar för övertidsuttag bibehållas oförändrade i den nya lagen».

8) I motionen II: 1015 hemställs, »att riksdagen måtte besluta om förkortning av arbetstiden för dem som är sysselsatta med treskiftsarbete utan söndagsuppehåll (kontinuerlig drift) så att deras reella arbetstid inte blir längre än för övriga anställda; samt att vederbörande utskott måtte ges i uppdrag att utarbeta erforderlig författningstext».

Beträffande de skäl motionärerna anfört till stöd för sina yrkanden får utskottet, i den mån redogörelse därför inte lämnas i det följande, hänvisa till motionerna II: 278, I: 401, I: 504, I: 859, II: 1000, II: 1011, II: 995 och II: 1015.

Departementschefen

I. Allmän arbetstidsförkortning

När arbetstidskommittén tagit ställning i frågan om en ytterligare arbetstidsförkortning har den bedömt det som realistiskt att diskutera något annat alternativ än att nästa förkortning skall omfatta en minskning med 2½ timmar i veckan från 42½-timmarsnivån. Kommittén åberopar därvid internationella rekommendationer om ett stegvis införande av 40-timmarsvecka och krav från fackligt och andra håll om en sådan arbetsvecka. Lika litet som kommittén kan jag se någon anledning att nu överväga en reform av annan innebörd än en generell förkortning av den ordinarie arbetstiden till 40 timmar i veckan. Förkortningsfrågan kan därmed begränsas till att avse främst spørsmål om lämplig takt och tidpunkt för 40-timmarsveckans införande.

Som en bakgrund till sina bedömningar i fråga om förkortningens förläggning har kommittén diskuterat vilka motiv som kan åberopas för förkortningen. Kommittén har därvid inte funnit anledning att frångå sitt ställningstagande från år 1966. Med hänsyn till den senast beslutade förkortningen säger sig kommittén snarare ha stärkts i sin uppfattning i motivspörsmålet. Det avgörande motivet för förkortningen blir vad kommittén kallar det ekonomiska valhandlingsmotivet. Innebörden härav är, framhåller kommittén, att frågan om en arbetstidsförkortning skall betraktas som en

avvägning om lämplig disponering av landets ekonomiska resurser. Man bör se frågan som ett val mellan fritid och andra sätt att tillgodoföra de anställda ett förbättrat produktionsresultat.

Valsituationens betydelse vid en arbetstidsförkortning har föranlett en del remissinstanser att ta avstånd från tanken på lagstiftning om kortare arbetstid. Därvid har framför allt hävdats att man borde överlåta på arbetsmarknadens parter att själva vid avtalsförhandlingar fritt välja den form för standardförbättringar som de finner lämpligast. Jag vill här deklarerat att det enligt min mening inte finns skäl att överge den sedan länge i vårt land tillämpade metoden att i huvudsak reglera arbetstidens längd genom lagstiftning. Till den närmare motiveringen för denna inställning återkommer jag i samband med behandlingen av kommitténs förslag om en ny allmän arbetstidslag.

Från enstaka remissorgan har framförts erinringar mot kommitténs uppfattning i motivfrågan. Till dem som inte vill godta kommitténs synsätt hör LO, som jämte tillväxten av landets ekonomiska resurser vill anföra skyddssynpunkter och jämlikhetsaspekter som förkortningsskäl. I fråga om skyddsmotivet åberopar LO att en enkätundersökning, som utförts bland de anslutna förbundens medlemmar, visar att ett stort antal arbetstagare upplever hälsobesvär och påfrestningar i sin arbetssituation. En arbetstidsförkortning bör enligt LO ses som en angelägen åtgärd för att på kort sikt förstärka effekten av behövliga ökade insatser på arbetarskyddets och företagshälsovårdens område.

Jag vill i anledning av vad LO anfört påpeka att kommittén klart framhåller att dess ståndpunktstagande i fråga om skyddsmotivet inte innebär att den kortare arbetstiden skulle sakna betydelse från hälsosynpunkt. Enligt kommittén synes det tvärtom kunna antas att en förkortning för åtskilliga arbetstagare blir av positivt värde för den kroppsliga och själsliga hälsan. Jämlikhetstanken har också beaktats av kommittén. Den åberopas som en faktor som kan antas ha bidragit till den ökade fritidsvärdering kommittén kunnat konstatera. Strävan mot en högre levnadsstandard i form av fritid är naturlig, så länge det finns grupper i samhället som är prioriterade i arbetstidshänseende. Som jag förut framhållit betraktar jag en utjämning av skillnader i arbetstidshänseende mellan olika samhällsgrupper som ett viktigt led i strävandena efter ökad jämlikhet.

Enighet torde kunna råda om att förkortningsschemat inte kan fastläggas annat än efter vissa grundläggande bedömningar av samhällsekonomisk art. En ekonomisk avvägning kan dock svårligen tänkas ge helt exakta och definitiva anvisningar beträffande förkortningens genomförande. Utrymme måste därför kunna finnas också för synpunkter av annat slag. På så sätt bör inte minst synpunkter som återspeglar betydelsefulla sociala verkningar av förkortningen komma in i bilden.

Ett stort antal frågor med ekonomisk anknytning kan i och för sig tas

upp till diskussion i samband med en allmän arbetstidsförkortning. Huvudintresset måste emellertid av naturliga skäl koncentreras till spörsmål beträffande den förväntade produktionsutvecklingen i landet. Kommittén har vid sin bedömning av den framtida ekonomiska utvecklingen haft en utgångspunkt i den avstämning av 1965 års långtidsutredning som verkställdes inom finansdepartementet och som publicerades under år 1968. Av särskilt intresse är att notera, att avstämningsrapporten tar hänsyn också till arbetstidens utveckling. I beräkningarna har nämligen antagits, att en arbetstidsförkortning till 40 timmar i veckan genomförs under första hälften av 1970-talet.

Avstämningsrapportens kalkyler rörande arbetskraften utvisar, att arbetskraftsvolymen, mätt i antal arbetstimmar, under vissa antaganden kan beräknas minska med 0,7 % per år under perioden 1970—1975. Av betydelse i detta hänseende är — förutom den antagna arbetstidsförkortningen, som antas reducera den genomsnittliga arbetstiden per årsarbetande under ifrågavarande period med 0,7 % årligen — att de arbetsföra åldersgruppernas andel av totalbefolkningen beräknas successivt minska och att ökningen av det totala antalet förvärvsarbetande väntas bli förhållandevis låg. Den beräknade minskningen i arbetskraftsvolymen får kompenseras med en snabbare ökning i produktiviteten, om produktionsökningstakten skall kunna bibehållas på en hög nivå. I avstämningsrapporten framhålls att det är svårt att uppskatta vilken investeringsutveckling som krävs för att en sådan kompenserande produktivitetshöjning skall komma till stånd. Preliminära beräkningar har dock gett vid handen att en ökning av kapitalinsatsen av ungefär den storlek som förekommit under 1960-talets senare del skulle kunna medge en relativt hög produktivitetstegring fram till 1975. I avstämningsrapporten antas att tillväxten i produktiviteten 1970—1975 skall ligga kvar på ungefär det årsgenomsnitt som uppnåtts under de senaste åren. Härigenom skulle en årlig ökning av bruttonationalprodukten på uppemot 4 % kunna komma till stånd åren 1970—1975.

En prognos av här ifrågavarande slag bygger i vissa delar på antaganden och bedömningar som med nödvändighet är osäkra. På grundval av prognosen bör emellertid kunna fastslås, att hänsyn till produktionsutvecklingen inte torde lägga avgörande hinder i vägen för att förkortningsreformen genomförs under den tidsperiod som prognosen avser.

Erfarenhetsmässigt vet man, att det är ytterst svårt att göra några bestämda uttalanden om hur mycket produktionen hämmas i en given förkortningssituation. Arbetstidskommittén har begränsat sig till att med stöd av de resultat som 1959 års undersökning om arbetstidsförkortningens verkningar uppnådde illustrera hur det totala produktionsbortfallet kan beräknas vid en förkortning i tre etapper med ett år mellan varje etapp. En sådan beräkning ger vid handen, att det totala produktionsbortfallet inte blir fullt så stort som arbetstidsbortfallet, som beräknats till 1,3 % per år under

treårsperioden. Kommittén gör den uppskattningen, att bruttonationalproduktens ökningstakt under de tre förkortningsåren blir en procentenhet lägre per år än vad den skulle bli utan förkortning.

De här berörda beräkningarna rörande produktionsutvecklingen och förkortningens inverkan på denna synes ha sitt främsta värde däri, att de ger vissa hållpunkter när det gäller att bedöma vilka samhällsekonomiska problem som kan väntas uppkomma under den aktuella femårsperioden.

Som kommittén framhållit torde man få räkna med att den betydande investeringsinsats, som krävs som motvikt till de stagnerande arbetskraftstillgångarna, leder till minskat utrymme för konsumtion. Tydligt är att särskild uppmärksamhet måste ägnas åt problem som kan uppstå i anledning av den förväntade arbetskraftssituationen. Remissbehandlingen har visat, att arbetskraftsproblematiken på många håll bedöms vara avgörande för frågan hur arbetstidsförkortningen skall genomföras.

De problem som föreligger talar för att arbetstidsförkortningen genomförs med försiktighet. Den bör därför genomföras etappvis. En förkortning i fler etapper än tre bör uppenbarligen inte komma i fråga. Liksom kommittén anser jag att det är värdefullt om varje etapp för med sig en för arbetstagnarna klart märkbar förändring av arbetstiden. Kommitténs ståndpunkt att antalet etapper inte heller bör vara färre än tre sammanhänger med att man rekommenderar en intervall av ett år mellan varje etapp. Uppfattningen att färre etapper än tre skulle alltför starkt kunna påverka reallöneutrymmet gäller naturligtvis under förutsättning att ettårsintervallen bibehålls. Förlänger man tidrymden mellan etapperna bör däremot enbart hänsynen till reallöneutrymmet inte utesluta en tvåtappslösning.

Förut har konstaterats att kalkylerna över produktionskapacitetens utveckling inte lägger hinder i vägen för att förkortningen genomförs under perioden 1970—1975. Man kan vidare utgå från att de olika anpassningsproblem som kan väntas uppstå under denna period kan bemästras.

Kommittén har kunnat fastslå att starka önskemål föreligger på arbetstagsarsidan att förkortningen förverkligas så snart som möjligt. Detta konstaterande har bekräftats under remissbehandlingen. De största löntagarorganisationerna, LO och TCO, har preciserat sin inställning så, att förkortningen bör ske i två etapper och vara genomförd den 1 januari 1973.

Jag är för min del beredd att godta de synpunkter på tidsförläggningen av förkortningen som de nämnda löntagarorganisationerna framfört. Detta innebär att förkortningen skall ske i två lika stora etapper och vara fullbordad vid ingången av år 1973. Förkortningen bör då inledas den 1 januari 1971.

I enlighet med det anförda föreslår jag att arbetstidslagstiftningens maxigräns för den ordinarie arbetstidens längd sänks successivt från 42½ till 40 timmar i veckan i två etapper om vardera en timme 15 minuter per vecka och att dessa båda etapper genomförs den 1 januari 1971 resp. den 1 januari

1973. Reglerna om den ordinarie arbetstiden skall liksom hittills vara dispositiva, vilket innebär att det blir möjligt för arbetsmarknadens parter att genom avtalsuppgörelser genomföra förkortningen på annat sätt än det lagstiftningen anger.

II. Ny allmän arbetstidslag

Allmänna synpunkter

Det förslag arbetstidskommittén nu lagt fram innebär en radikal omgestaltning av lagstiftningen. Kommittén har strävat efter att anpassa lagstiftningen till det moderna arbetslivets krav. Detta har enligt kommittén nödvändiggjort ett nytt synsätt i grundläggande frågor.

Liksom kommittén finner jag uppenbart att den gällande lagstiftningen, som i väsentliga delar bygger på de förhållanden inom arbetslivet som rådde för omkring 50 år sedan, inte kan vara tillfyllest i dagens samhälle. Den inte minst under de senaste årtiondena snabba utvecklingen inom såväl näringslivet som andra verksamhetsfält utgör skäl nog för en fullständig omprövning.

För de nu gällande arbetstidslagarna har motiv av huvudsakligen social och politisk karaktär varit bestämmande. När det gällt att utforma lagarnas materiella innehåll har skyddssynpunkterna blivit utslagsgivande. De har bl. a. bestämt maximigränserna för den ordinarie arbetstiden och övertiden.

Den allmänna samhällsutvecklingen har inneburit stora ekonomiska, sociala och tekniska framsteg. Detta har lett till en avsevärd förbättring av de förhållanden under vilka yrkesarbete utförs. Fackföreningsrörelsen har byggts ut till att omfatta större delen av arbetstagarna och har fått styrka nog att effektivt hävda sina medlemmars intressen. Risken för att arbetstagarna mot sin vilja används till arbete i övermått kan redan på grund härav betraktas som ringa. Härtill kommer att arbetarskyddslagen, som numera har ett mycket vidsträckt tillämpningsområde, genom sina bestämmelser om raster och pauser i arbetet samt om ledighet för nattvila och veckovila ger betydelsefulla garantier mot olämpligt utnyttjande av arbetskraften.

Förhållandena inom arbetslivet är numera, inte minst på grund av genomförda arbetstidsförkortningar och semesterreformer, helt annorlunda än vid tiden för arbetstidslagstiftningens tillkomst. Likväl kan arbetstagarna än i dag ofta uppleva sin arbetssituation som otillfredsställande eller påfrestande. Arbetet kan också på sina håll innebära vissa risker för arbetstagarnas hälsa. Orsakerna till dessa förhållanden torde dock företrädesvis få sökas i andra faktorer än arbetstidens längd. Jag menar därmed inte att man kan lämna arbetstiden helt utanför den diskussion som pågår som ett led i strävandena för en förbättrad arbetssituation för arbetstagarna. Det står dock klart att de nya framsteg som vi bör inrikta oss på i fråga om arbetsmiljön i första hand måste ske genom en moderniserad arbetarskydds-

lagstiftning och genom ökade insatser för arbetarskyddet. Jag avser att i annat sammanhang föreslå en fullständig översyn av arbetarskyddslagen där skyddssynpunkter i fråga om arbetstidens förläggning m. m. bör ägnas stor uppmärksamhet. Detta innebär i sin tur att arbetstidslagstiftningen inte i främsta rummet behöver utformas utifrån skyddsaspekter. Å andra sidan måste det vara ett absolut krav att en arbetslagsreglering inte får en sådan utformning att den direkt eller indirekt stimulerar till en från arbetarskyddssynpunkt olämplig koncentration av arbetstiden.

Skyddsmotivets minskade betydelse när det gäller själva arbetstidslagstiftningen har föranlett några remissinstanser att hävda att denna lagstiftning kan slopas. Redan i direktiven för kommittén uttalade jag att det alltjämt måste framstå som en uppgift för lagstiftningen att ange de normer som enligt rådande allmän uppfattning bör gälla i fråga om arbetstidens längd. Garantier för att en förändring i dessa normer snabbt och fullständigt skall slå igenom skapas bäst med hjälp av en lagreglering. Uppfattningen att det bör ankomma på statsmakterna att ange ett mått för arbetstiden, som i princip inte får överskridas, har uppenbarligen mycket stark förankring i den yrkesverksamma befolkningens medvetande. Remissbehandlingen visar också att ett förslag om upphävande av arbetstidslagstiftningen skulle mötas av kompakt motsländ på arbetstagarsidan. Den trygghet för arbetstagarna som ligger i att alltid ytterst ha ett lagstöd på arbetsområdet att falla tillbaka på tillmåter jag stor betydelse.

Kommittén har för sin del inte ansett tiden mogen för att helt överlämna arbetstidsproblemen till arbetsmarknadsparternas avgörande. Jag delar denna uppfattning. Med min här redovisade bedömning är det emellertid förenligt att tänka sig en fortsättning på den väg statsmakterna slog in på år 1957 genom att göra bestämmelserna om den ordinarie arbetstiden dispositiva.

I enlighet med det anförda bör en särskild lagstiftning om arbetstidens begränsning alltjämt finnas i vårt land. Dess grundläggande uppgift blir att ange vilka normer som bör gälla i fråga om den tid under vilken arbetstagare får användas till arbete. Sådana normer blir av värde inte minst som underlag för arbetsmarknadsparternas diskussioner rörande de mångskiftande arbetstidsproblem som kan uppstå ute i arbetslivet.

En arbetstidslagstiftning av normkaraktär bör naturligen ha ett så vidsträckt tillämpningsområde som möjligt. Klart är att tillämpningen inte gärna kan begränsas i samma utsträckning som nuvarande lagstiftning. Hur långt man kan utvidga den beror emellertid i hög grad av vilka uppmjukningar man är beredd att företa i de materiella reglerna. Utan vidare torde kunna fastslås att en lagstiftning, som främst skall tjäna som ett normgivande element beträffande arbetstiden, inte bör vara alltför detaljbetonad. Ett system med mera allmänt hållna bestämmelser ligger i stället nära till

hands. Detta betyder i sin tur att förutsättningar bör finnas för en väsentlig utvidgning av lagstiftningens tillämpningsområde.

I likhet med kommittén anser jag att man bör inrikta sig på att utforma lagstiftningen så att den i princip blir tillämplig på alla arbetstagare som utför arbete för arbetsgivares räkning. Endast genom en sådan målsättning synes det vara möjligt att fullt ut förverkliga lagstiftningens grundläggande syften. En angelägen strävan bör därför vara att begränsa undantagen från lagstiftningen såväl till antal som omfattning. I enlighet med kommitténs uppfattning bör undantag medges bara i sådana fall där ett inordnande under lagen skulle medföra betydande olägenheter för verksamheten eller där arbetsförhållandena antingen generellt eller för vissa arbetstagare är så speciella att de inte kan förenas med de regler som lagen måste innehålla.

När kommittén slått inför uppgiften att dra upp riktlinjer för lagstiftningens innehåll har kommittén utgått från att någon utvidgning till nya materiella områden inte skall äga rum. Regler om arbetstidens förläggning under dygnet och under veckan skall enligt kommittén liksom f. n. ha sin plats i arbetarskyddslagen. Arbetstidslagstiftningen skall i huvudsak begränsas till frågor angående arbetstidens längd. Denna systematiska uppdelning framstår i dag som naturlig.

Såsom kommittén funnit bör i en normlagstiftning differentiering av reglerna efter arbetsuppgifter eller efter annan grund undvikas och bestämmelserna så långt möjligt göras enhetliga för alla arbetstagare. Bestämmelserna bör vidare sammanföras i en för olika verksamhetsområden gemensam lag.

En betydande uppmjukning av nu gällande stela och snäva regler ter sig nödvändig om man vill nå fram till det önskade vidsträckta tillämpningsområdet. Inte ens om lagen görs dispositiv kan det komma i fråga att föra in verksamheter under lagen i fullt medvetande om att arbetsförhållandena på dessa områden inte under några omständigheter kan anpassas till de normer lagen uppställer. Hur uppmjukningen närmare skall ske kan naturligtvis diskuteras. Klart är dock att de nuvarande begränsningarna av den ordinarie arbetstiden per dygn och vecka inte kan överföras oförändrade till den nya lagen. Å andra sidan kan jag lika litet som kommittén se att det finns skäl att gå så långt i uppmjukande riktning som att överge den hävdvunna veckobegränsningsprincipen till förmån för en årsarbetstidsreglering.

Som förut nämnts gjordes arbetstidslagstiftningen i samband med 45-timmarsveckans införande i vissa delar dispositiv. Detta innebar att partsorganisationerna på arbetsmarknaden fick möjlighet att genom kollektivavtal överenskomma om avvikelser från begränsningarna i lagstiftningen beträffande den ordinarie arbetstiden. Förändringen syftade till en ökad elasticitet vid lagstiftningens tillämpning. Därigenom skulle övergången till den kortare arbetstiden underlättas. Också i övrigt skulle dispositiviteten få avgörande betydelse för en anpassning av arbetstidsförhållandena efter de varierande förutsättningarna på olika verksamhetsområden.

Dispositiviteten har alltsedan införandet fått en vidsträckt tillämpning. Även om lagstiftningens materiella bestämmelser mjukas upp väsentligt torde man få räkna med att den avsedda kraftiga utvidgningen av lagstiftningens tillämpningsområde leder till ett ökat behov av avvikelser från dessa bestämmelser. Också förkortningen till 40-timmars arbetsvecka kan antas skapa ett större behov av variationsmöjligheter beträffande arbetstiden än för närvarande. Det kan följaktligen inte vara aktuellt att inskränka möjligheterna att avtala om avvikelser från lagstiftningens begränsningsregler.

Som kommittén påpekat kan de nyss anförda skälen åberopas inte bara för bibehållande av nuvarande dispositivitet utan också för en utvidgning av denna. I enlighet härmed förordar kommittén en utvidgning av innebörd att reglerna om tillämpningsområdet och de jourtidsbestämmelser kommittén anser att lagen bör innehålla görs dispositiva.

För egen del finner jag att en utökad dispositivitet står i god överensstämmelse med de grundläggande motiven för fortsatt lagstiftning om arbetstiden. Lagens uppgift att ge uttryck för vad som allmänt kan anses vara godtagbara maximimått för arbetstiden kräver inte tvingande regler. Enligt vad erfarenheten visat behövs inte heller sådana bestämmelser för att lagstiftningen skall kunna fungera som ett effektivt instrument för statsmakternas reformpolitik på arbetstidsområdet. Enligt min uppfattning bör det inte heller finnas något att invända mot en utvidgad dispositiv reglering om man vill framhäva skyddsintressenas betydelse för lagstiftningens utformning. För avvikelser från lagstiftningen kan nämligen liksom hittills krävas medverkan av huvudorganisation på arbetstidarsidan. Något förslag att slopa denna anordning, som garanterar en viss enhetlighet i arbetstidsregleringen inom varje bransch, har heller inte lagts fram av kommittén. Jag anser således inte att man vid införandet av en ny allmängiltig arbetstidslag bör stanna vid den lösning som valdes 1957 och som innebar en begränsning av dispositiviteten till reglerna om den ordinarie arbetstiden. Av de utgångspunkter som skall gälla för den nya lagen bör i stället följa en fortsatt utbyggnad av det avtalsbara området. Utöver vad kommittén föreslagit anser jag att man kan diskutera en dispositiv reglering också beträffande övertiden. Till denna fråga återkommer jag senare.

Jag är ense med kommittén om att lagstiftningen inte bör i sina grunddrag bindas av de internationella konventioner som finns på arbetstidsområdet. Arbetsförhållandena inom det egna landet bör här vara bestämmande. För tydlighets skull bör dock framhållas att önskvärdheten av att vårt land ansluter sig till en konvention mycket väl kan föranleda att mera detaljbetonade spörsmål får sin lösning under beaktande av konventionens innehåll. I anslutning till att den nya lagstiftningen genomförs finns det skäl att undersöka förutsättningarna för och lämpligheten av att Sverige ratificerar något internationellt instrument rörande arbetstiden.

Lagens materiella bestämmelser

Med hänsyn till de allmänna utgångspunkter som jag valt för den nya lagen vill jag i likhet med kommittén gå in på frågan om utformningen av lagens materiella bestämmelser innan spørsmålet om tillämpningsområdet tas upp till vidare behandling. Likaså följer jag kommittébetänkandets disposition däri, att jag berör de väsentligaste frågorna beträffande ordinarie arbetstid och övertid innan jag tar ställning till hur begreppet arbetstid skall avgränsas.

Ordinarie arbetstid. Frågan om den ordinarie arbetstidens längd har till sin huvuddel behandlats i avsnittet om den allmänna arbetstidsförkortningen. Vad där sagts innebär att den ordinarie arbetstiden generellt skall begränsas till högst 40 timmar i veckan. Under en första etapp av förkortningen skall dock maximigränsen sättas vid 41 timmar 15 minuter i veckan.

I olika sammanhang och även under remissbehandlingen av kommittébetänkandet har förslag förts fram om en förmånligare reglering av den ordinarie arbetstidens längd för arbetstagare som har särskilt påfrestande eller hälsofarligt arbete. Ett tillgodoseende av önskemål av den arten skulle emellertid innebära att arbetstidslagen — av skäl som inte i främsta rummet bör vara avgörande för lagens utformning — belastas med undantagsregler för olika smärre grupper av arbetstagare. Följden skulle således bli ett markant avsteg från de huvudprinciper för den nya lagen som jag i det föregående uttalat mig för. Som kommittén gjort när den avvisat tanken på särregler i förevarande hänseende kan man dessutom peka på betydande svårigheter att på ett rättvist sätt avgränsa de arbetstagare som skulle omfattas av den kortare arbetstiden. Till detta kommer att det i frågor som gäller extra kompensation för särskilt krävande arbetsuppgifter bör finnas goda möjligheter till lösningar förhandlingsvägen. Jag kan således inte gå med på en specialreglering. I detta sammanhang vill jag även peka på den översyn av arbetarskyddslagen som förestår. Därvid kommer skyddsaspekter på pressande och hälsofarligt arbete naturligt under bedömande.

Ett annat spørsmål som berörts under remissbehandlingen är den ordinarie arbetstidens längd för arbetstagare med skiftarbete inom vissa industrier som tillämpar s. k. hård arbetsvecka. Dessa arbetstagare åtnjuter inte helgdagsledighet eller kompensation i form av fritid för arbetade helgdagar. Förslag har framförts om en särskild regel som förhindrar att den ordinarie arbetstiden för år räknat för denna grupp blir längre än vad som gäller för andra arbetstagare.

Till detta vill jag erinra om att arbetstidslagstiftningen är uppbyggd som en maximilagstiftning med veckan som utgångspunkt oavsett antalet helgdagar. Någon reglering av årsarbetstiden har inte heller förutsatts i kommittéförslaget. Mot en specialregel av slag som nämnts talar i huvudsak samma argument som jag nyss anfört beträffande arbetstagare med pres-

sande eller hälsofarligt arbete. Den önskade utjämningen av de variationer i fråga om helgdagsledighet som på grund av avtal eller sedvänja förekommer på arbetsmarknaden bör kunna åstadkommas bättre på annat sätt än genom lagstiftning.

Som regel begränsas den ordinarie arbetstiden per vecka, men för vissa former av arbete, t. ex. arbete som bedrivs med regelbunden skiftindelning, finns undantagsregler, som tillåter att arbetstiden i viss utsträckning kan variera mellan de olika veckorna under förutsättning att den i genomsnitt utgör 42½ timmar per vecka. Största utrymmet för en sådan genomsnittsbereäkning erbjuder lantarbetstidslagen, som upptar en allmän regel om utsträckning av begränsningsperioden upp till 12 månader. Här finns dock samtidigt villkoret att arbetstiden inte någon vecka får överstiga 45 timmar.

Kommittén har funnit det angeläget med en liberalare reglering av begränsningsperiodens längd än vad nuvarande lagstiftning innehåller. Till stöd härför anför kommittén i huvudsak följande. I dagens samhälle saknas anledning att hålla fast vid principen i gällande lagstiftning att varje arbetstagare skall användas till arbete lika många dagar varje vecka. I stället framstår det som angeläget att söka nå fram till en smidig anpassning av arbetstidsuttagen efter företagets starkt varierande arbets- och produktionsbetingelser. En sådan anpassning kan vara ett intresse inte bara för företagen. Även arbetstagarna kan finna det förmånligt att avstå från jämnheten i arbetstidsuttagen mot andra fördelar. Man kan därför utgå från att en uppmjukning av reglerna om begränsningsperioden blir av stort värde inom åtskilliga verksamhetsområden för vilka en veckobegränsning i och för sig skulle vara möjlig att tillämpa. Det finns emellertid också många verksamhetsformer, som inte under några omständigheter kan bedrivas med ett regelbundet veckoarbetstidsuttag utan som med hänsyn till driftsförhållandena kräver variationer i arbetstidsuttagen under en längre period. En utvidgning av lagstiftningens tillämpningsområde till att omfatta även dessa verksamhetsfält fordrar en generösare reglering av begränsningsperioden än den som finns i gällande lagstiftning.

Det resonemang kommittén här för förtjänar beaktande. Jag vill särskilt understryka att det står klart att önskemålet om en allmängiltig arbetstidslag inte kan förverkligas utan att lagen i betydande utsträckning medger en längre begränsningsperiod än veckan. LO förordar i sitt remissvar en veckobegränsning över hela linjen och anser att alla verksamhetsgrenar med behov av längre begränsningsperiod än veckan kan hänvisas till möjligheten att träffa kollektivavtal om avsteg från lagens regel. Jag kan ha förståelse för de tankar som sålunda kommit till uttryck. Den angivna lösningen är dock enligt min mening inte användbar, framför allt med hänsyn till de nya arbetsområden som skall föras in under lagstiftningen. Lagens normer måste vara så utformade, att lagen utan alltför stor omgång kan tillämpas i praktiken också för det fall att kollektivavtal inte skulle komma till stånd.

Kommittén har efter en genomgång av arbetstidsbestämmelser som tillämpas inom områden som har behov av längre begränsningsperiod än veckan kommit till den slutsatsen, att möjlighet måste finnas att sträcka ut begränsningsperioden upp till fyra veckor men att en än vidare periodisering inte är absolut nödvändig. Under remissbehandlingen har hävdats att en fyraveckorsregel inte bereder tillräckliga möjligheter till omfördelning av arbetstidsuttagen inom vissa statliga verk och inom jordbruket och trädgårdsnäringen. Jag inser att det för företrädare för verksamheter som i dag tillämpar en friare reglering kan vara svårt att tänka sig en strikt anpassning till en fyraveckorsbegränsning. Jag finner emellertid likväl att en längsta begränsningsperiod om fyra veckor bör kunna godtas. En sådan begränsning bör kunna tillgodose de angelägnaste behoven av rörlighet när det gäller uttag av ordinarie arbetstid. Genom lagstiftningens dispositivitet kan önskemål om ytterligare förlängning av begränsningsperioden vinna beaktande. Dessutom skall den uppställda normen kunna frångås efter dispens av arbetarskyddsstyrelsen.

Tanken på en bestämmelse som generellt medger fyra veckors begränsningsperiod har avvisats av kommittén och inte heller vunnit stöd av remissorganen. Detta alternativ ter sig också främmande för flertalet verksamhetsområden.

Enligt kommitténs förslag skall lagen uppta en huvudregel, som anger begränsningsperiodens längd till en vecka, samt en kompletterande specialregel, enligt vilken begränsningsperioden får sträckas ut till högst fyra veckor då arbetets natur eller arbetsförhållandena i övrigt gör en längre period än veckan behövlig. Jag finner denna lösning tillfredsställande. Den ger jämfört med nuläget avsevärt förbättrade möjligheter till rörligt arbetstidsuttag utan att den på arbetstagarhåll önskade veckobegränsningen uppges där så inte behövs. Kravet på enhetlighet i regleringen tillgodoses dessutom så långt som möjligt. Genom att förutsättningarna för specialbestämmelsens tillämpning anges i en allmän formulering undviker man svårigheterna med en tyngande uppräkningslista av de många arbetsformer eller verksamheter som bör medges förlängd begränsningsperiod.

Några större problem torde inte behöva uppstå när det gäller att fastställa när arbetsförhållandena är sådana att en längre begränsningsperiod än veckan skall få tillämpas. Kommittén har i motiveringen till sitt förslag närmare preciserat vilka verksamhetsområden som bör kunna utnyttja specialbestämmelsen. Mot de överväganden och de slutsatser kommittén därvid redovisar — de har refererats i redogörelsen för kommitténs betänkande — har jag inga invändningar. Jag vill i detta sammanhang endast klargöra att jag liksom kommittén ser det som en praktisk nödvändighet att en på grund av arbetsförhållandena inom visst verksamhetsområde medgiven förlängning av begränsningsperioden kan tillämpas för alla sysselsatta inom verksamhetsområdet.

Nuvarande lagstiftning upptar bestämmelser om högsta tillåtna ordinarie arbetstid per dygn. Dessa bestämmelser bygger i huvudsak på skyddsskäl och syftar till att åstadkomma en så jämn arbetstidsförläggning under veckan som möjligt. Den allmänna arbetstidslagen föreskriver att arbetstiden inte något dygn får överstiga nio timmar. Undantag gäller för arbete som bedrivs med regelbunden skiftindelning. För sådant arbete saknas dygnsmaximum helt. Enligt lantarbetstidslagen gäller ett dygnsmaximum av tio timmar. Samma maximum föreskriver huvudregeln i detaljhandelslagen. Vissa möjligheter till en till elva timmar utsträckt dygnsarbetstid finns i sistnämnda lag. Hotellagen tillåter en dygnsarbetstid av elva timmar.

Denna påtagligt oenhetliga reglering återspeglar hur dygnsarbetstiden måste variera efter driftsförhållandena inom olika verksamheter. En än klarare bild av variationerna i dygnsarbetstidsuttagen får man om man också beaktar de bestämmelser om dygnsmaximum som finns intagna i avtal och reglementen för verksamheter som nu ligger utanför men skall föras in under arbetstidslagstiftningen. På många områden inom denna sektor, bl. a. åtskilliga statliga verksamhetsfält, föreskrivs nämligen längsta dygnsarbetstider av tio eller elva timmar. Stundom förekommer också maxima på tolv, fjorton eller sexton timmar.

Uppenbart är således att en reglering av den ordinarie dygnsarbetstiden i den tillämnade allmängiltiga arbetstidslagen för med sig svårigheter. På samma sätt som när det gäller begränsningsperiodens längd bör man undvika att under hänvisning till dispositiviteten föreskriva en generell norm som inte kan tillämpas inom stora delar av arbetslivet. Som kommittén konstaterat får det ses som en förutsättning för lagstiftningens utvidgning till så gott som alla verksamhetsområden att lagstiftningen i betydande omfattning medger en längre dygnsarbetstid än nio timmar.

Med den angivna utgångspunkten har kommittén prövat olika alternativ för utformningen av en fortsatt reglering av dygnsarbetstiden. Kommittén har därvid funnit de tänkbara lösningarna förenade med stora nackdelar. En generell föreskrift om ett dygnsmaximum av tio timmar eller mer skulle enligt kommittén kunna stimulera till en olämplig fördelning av arbetstiden på fyra dagar i veckan. En konstruktion med en huvudregel som anger gränsen till nio timmar och med kompletterande specialregler som tillåter längre dygnsarbetstid för särskilda verksamhetsområden eller arbetsformer skulle — i synnerhet som specialfallen knappast kunde sammanfattas i en allmän formulering — leda till en starkt differentierad reglering. Kommitténs slutsats blir att en arbetstidslagstiftning med tillämpning på i princip all verksamhet och uppbyggd på enhetliga regler inte kan åstadkommas om lagstiftningen allttjämt skall innehålla en maximering av arbetstiden per dygn.

Kommittén går i stället in på frågan om att slopa arbetstidslagstiftningens regler om dygnsmaximum. Enligt kommittén kan man konstatera

att arbetarskyddslagens regler om arbetstagarnas rätt till nattvila ger ett effektivt grundskydd mot alltför långa arbetsdagar. Dessutom saknas det enligt kommitténs uppfattning anledning anta att ett upphävande av arbetstidslagstiftningens dygnsmaximering skulle leda till att de bestämmelser om den dagliga arbetstidens förläggning och längd, som regelmässigt inryms i avtal och reglementen m. m., ändras i en för arbetstagarna oförmånlig riktning. Kommittén föreslår på grund härav att arbetstidslagen inte skall uppta några regler som begränsar den ordinarie arbetstidens längd per dygn.

Jag anser för egen del inte att det finns fog för några allvarligare betänkligheter mot kommitténs förslag på denna punkt. Ett dygnsmaximum innebär inte något effektivt skydd mot långa dagliga arbetstider, eftersom övertid som regel kan tas ut vid sidan av den ordinarie dygnsarbetstiden. Rena skyddssynpunkter bör i enlighet med vad jag förut anfört bevakas inom ramen för arbetarskyddslagstiftningen. Såsom kommittén påpekat finns i arbetarskyddslagen bestämmelser som direkt syftar till att förhindra alltför stark koncentration av arbetstiden under ett och samma dygn. Dessa bestämmelser kan naturligtvis skärpas ytterligare, om behov därav skulle uppstå.

Ett upphävande av maximum för den ordinarie dygnsarbetstiden minskar i viss mån möjligheterna att klassificera arbetstid såsom övertid i lagens mening. Det kan antas att det främst är detta förhållande som föranlett de invändningar mot kommitténs förslag om slopat dygnsmaximum som kommit till synes under remissbehandlingen. Jag anser emellertid inte att den berörda effekten i och för sig utgör motiv för att reglera dygnsarbetstiden i arbetstidslagen. Förhållandet kan i stället vinna beaktande när det gäller att fastställa gränserna för övertiden.

Ett avgörande skäl mot bestämmelser om dygnsmaximum är under alla omständigheter att den nuvarande notimmarsbegränsningen inte går att tillämpa på stora delar av de nya områden som skall fogas in i den allmänna arbetstidslagen. En förlängning av den i lag föreskrivna längsta dygnsarbetstiden är inte någon lämplig väg. Det återstår då endast utvägen att slopa regeln. Jag utgår därvid från att slopandet av bestämmelserna om dygnsmaximum inte får tas till intäkt för att förlänga dygnsarbetstiden inom områden, där det hittills funnits begränsningar i lagstiftningen.

Sammanfattningsvis vill jag säga att jag helt biträder det förslag kommittén lagt fram rörande den ordinarie arbetstiden. Denna skall generellt begränsas till högst 40 timmar i veckan. Möjlighet skall dock i viss utsträckning finnas att med utgångspunkt från 40-timmarsnormen genomsnittsberäkna den ordinarie arbetstiden under en period av högst fyra veckor. Några bestämmelser om dygnsarbetstiden upptas inte. Liksom hittills skall reglerna om den ordinarie arbetstiden vara dispositiva. Det skall således vara möjligt för arbetsmarknadens parter att genom kollektivavtal, som slutits

eller godkänts av huvudorganisation på arbetstagersidan, träffa överenskommelser om längre ordinarie arbetstid och längre begränsningsperiod för den ordinarie arbetstiden än vad lagen föreskriver som maximum. Avsteg från lagens begränsningar skall dessutom kunna göras efter dispens.

Övertid. Enligt gällande lagstiftning kan övertid förekomma i fyra olika former, övertid för nödfallsarbete, övertid för förberedelse- och avslutningsarbete, allmän övertid och extra övertid. Övertid för nödfallsarbete kräver att en i lagen beskriven nödfallssituation föreligger. Övertid för förberedelse- och avslutningsarbete förutsätter att sådant arbete för driftens ohindrade gång nödvändigtvis måste utföras före eller efter den ordinarie arbetstiden. Allmän övertid får tas ut om det är påkallat av särskilt förhållande. Extra övertid fordrar dispens av arbetarskyddsstyrelsen.

Någon tvekan råder inte om att möjligheter också i fortsättningen måste finnas att ta ut övertid vid sidan av den ordinarie arbetstiden. En helt generell och undantagslös reglering av övertiden torde emellertid inte kunna uppnås. Även om kunskaperna om övertidens omfattning för den enskilde arbetstagaren är begränsade, vet man av erfarenhet att övertidsuttagen varierar i stor utsträckning mellan olika verksamheter. Övertiden varierar också kraftigt mellan olika arbetstagare inom samma bransch eller företag. Medan vissa arbetstagare med speciella arbetsuppgifter eller på nyckelposter i driften har betydande övertid har andra arbetstagare mycket liten om ens någon övertid. Kommittén synes ha ansett att den gällande uppdelningen av övertiden i fyra skilda kategorier svarar mot faktiska realiteter inom arbetslivet samtidigt som den i huvudsak står i överensstämmelse med de principer som enligt kommittén bör läggas till grund för en ny arbetstidslag. Även jag anser, i likhet med det stora flertalet remissinstanser, att den nuvarande uppdelningen bör bestå.

I gällande lagstiftning begränsas den allmänna övertiden genomgående till 200 timmar om året. Dessutom föreskriver allmänna arbetstidslagen, lantarbetstidslagen och detaljhandelslagen att övertiden inte får överstiga 48 timmar under loppet av fyra veckor och hotellagen att den inte får överstiga 36 timmar under loppet av tre veckor. Lantarbetstidslagen innehåller en alternativ regel som begränsar övertiden till 50 timmar under loppet av en kalendermånad. Den extra övertiden maximeras till 150 timmar per kalenderår eller, i lantarbetstidslagen, till 100 timmar under en tolv månadersperiod. Lagstiftningen upptar inte någon definition på övertid. I praxis anses emellertid att övertid i lagens mening utgörs av sådan arbetstid som överskrider fastställda maxima per dygn eller vecka eller period av veckor för den ordinarie arbetstiden. Att märka är därvid att, om det i kollektivavtal överenskommit om kortare ordinarie arbetstid än vad lagstiftningen medger, räknas arbetstiden som övertid i lagens mening först när lagstiftningens maximum överskrids. Har däremot i kollektivavtal överenskommit om hög-

re maximum för den ordinarie arbetstiden än lagstiftningens räknas den lagliga övertiden med utgångspunkt från detta överenskomna maximum.

Med hänsyn till det samband som råder mellan den ordinarie arbetstiden och övertiden får frågan om övertidsgränserna särskild aktualitet i anslutning till en allmän arbetstidsförkortning. Främst från arbetsgivarhåll har anförts att en förkortad ordinarie arbetstid bör förbindas med vidgade möjligheter till övertidsuttag. Härigenom skulle, har det påpekats, de påfrestningar på företag och samhälle som förkortningen oundvikligen medför kunna mildras. Jag vill i anledning härav erinra om att frågan om övertidsmaximum togs upp i samband med såväl 1957 års som 1966 års förkortningsreformer. Vid båda tillfällena avvisades förslag om vidgade övertidsramar under motivering främst att en allmän övergång till mera regelbundet övertidsarbete i samband med arbetstidsförkortningen skulle stå helt i strid med förkortningens syfte att tillförsäkra arbetstagarna ökad fritid. Enligt min mening står detta argument kvar med oförändrad styrka vid den nu aktuella arbetstidsförkortningen.

Andra skäl än sådana som direkt sammanhänger med arbetstidsförkortningen kan dock anses tala för utökade möjligheter till övertidsuttag. Genom en friare övertidsreglering skulle man främja en flexiblare arbetstidsförläggning och bl. a. nå en bättre anpassning av arbetstiden till de ofrånkomliga variationerna i företagens arbetsbelastning. Man skulle också kunna undgå eller minska den olägenheten, att en del arbetstagare, som är beredda att utföra en särskilt stor arbetsinsats, på grund av övertidsbegränsningen ser sig nödsakade att ta extra arbete hos annan än den ordinarie arbetsgivaren.

Om jag således är medveten om att det kan anföras motiv för en förskjutning uppåt av de nuvarande övertidsgränserna, är jag likväl inte benägen att utnyttja denna metod. Det huvudsakliga skälet härtill är att jag delar kommitténs uppfattning att övertid liksom hittills skall betraktas som ett extraordinärt inslag i arbetstiden. Övertid bör, såsom kommittén anført, tillgripas för att tillgodose tillfälliga behov då särskilda omständigheter föreligger. Däremot bör som regel inte förekomma någon kontinuerlig förlängning av arbetstiden med stöd av övertidsreglerna. Med denna inställning är en höjning av maximigränserna för övertidsuttag inte väl förenlig.

Från arbetstagarhåll har hävdats att de nuvarande övertidsramarna är generöst tilltagna och att en konsekvens av förkortad ordinarie arbetstid bör vara en förkortning även av övertiden. Detta är i och för sig förståeligt. Vad gäller verksamheter som lyder under lagstiftningen tyder nämligen tillgängliga uppgifter på att nuvarande marginaler för övertid utnyttjas fullt ut bara för ett mindre antal arbetstagare med speciella arbetsuppgifter. Å andra sidan får man emellertid här beakta att övertidsmaximeringen i fortsättningen skall kunna tjäna som norm på ett betydligt bredare fält än tidigare och att det på en del verksamhetsområden utanför nuvarande lag-

stiftning kan finnas behov av större övertidsuttag än vad som är regel inom t. ex. industrin.

Kommittén har vid sin avvägning av de skilda synpunkter som kan anläggas på den förevarande frågan stannat för att föreslå att nuvarande övertidsramar överförs i huvudsak oförändrade till den nya arbetstidslagen. För egen del vill jag, innan jag tar slutlig ställning till vilka gränser som bör gälla, återkomma till spørsmålet om en dispositiv reglering av övertiden.

I det föregående har jag uttalat mig för att man bör diskutera en utbyggnad av den dispositiva regleringen till att omfatta också övertiden. Det är enligt min mening angeläget att nå fram till en viss uppmjukning av den nuvarande övertidsregleringen. Uppenbarligen ger stelheten i gällande bestämmelser upphov till olägenheter. Ökad elasticitet skulle vara till fördel inte minst i samband med att en rad nya verksamheter skall föras in under lagen. En uppmjukning i form av höjda övertidsmaxima framstår enligt vad jag förut sagt som olämplig. En framkomlig väg bör i stället vara att skapa möjligheter för arbetsmarknadsparterna att avtala om högre övertidsuttag än vad lagen tillåter. Jag anser inte att dispositiva bestämmelser beträffande övertiden i dag är oförenliga med grundsynen att övertiden, sedd i stort, skall bära präglet av undantagsföreteelse. Denna grundsyn kan komma till uttryck på ett tillfredsställande sätt även med normbestämmelser som inte är av tvingande natur. Den egentliga bevakningen av att övertiden i praktiken får behålla sin undantagskaraktär bör kunna anförtros åt arbetsmarknadens organisationer. Detta kan f. ö. inte sägas innebära någon radikal skillnad i förhållande till vad som nu gäller. Redan genom de dispositiva reglerna beträffande den ordinarie arbetstiden har nämligen lagstiftaren avstått från den absoluta kontrollen över det totala arbetstidsuttaget.

Möjligheten till partsdisposition bör avse den form av övertid som brukar benämnas allmän övertid. Lagens huvudnorm för allmän övertid bör med hänsyn till dispositiviteten och de överväganden jag i övrigt redovisat i fråga om övertidsmaximum kunna sättas något lägre än i gällande lagstiftning, eller till 150 timmar per kalenderår. Härigenom markeras att regelbundet övertidsarbete av större omfattning inte bör förekomma. Samtidigt blir det därigenom möjligt att tillmötesgå de krav på en sänkning av gränsen för uttaget som framförts av LO.

Ytterligare en justering av gällande övertidsgränser anser jag befogad. Nuvarande maximum för övertid för förberedelse- och avslutningsarbeten bör nämligen, i enlighet med vad som under remissbehandlingen föreslagits av LO och TCO, anpassas till förhållandena vid femdagarsvecka. Jag förordar därför på denna punkt en sänkning av maximigränsen med en veckotimme, dvs. från sju till sex timmar per vecka.

Mitt ställningstagande beträffande övertiden innebär följaktligen i korthet att övertidsregleringen i gällande lagstiftning överförs till den nya arbetstidslagen utan förändringar i flertalet väsentliga hänseenden. Som en

betydelsefull nyhet föreslås emellertid att möjlighet skall öppnas för arbetsmarknadsparterna att i kollektivavtal överenskomma om avsteg från lagens begränsningar såvitt gäller allmän övertid. Lagens normer för allmän övertid och övertid för förberedelse- och avslutningsarbete föreslås dessutom bli något snävare än vad som är fallet i nuvarande lagstiftning.

Specialmotivering

6 §

Reglerna om den ordinarie arbetstiden och jourtiden skall som redovisats i den allmänna motiveringen ha dispositiv natur. Bestämmelse härom tas upp i denna paragraf.

Genom bestämmelsen får parterna möjlighet att i kollektivavtal komma överens om längre ordinarie arbetstid än 40 timmar i veckan och längre begränsningsperiod än en resp. fyra veckor. Vidare får parterna möjlighet att avtala om större jourtidsuttag än 48 timmar under en fyraveckorsperiod resp. 50 timmar under en kalendermånad liksom om längre begränsningsperioder än de nu angivna.

Föreskrifterna i statstjänstemannalagen och kommunaltjänstemannalagen om förbud mot kollektivavtal om arbetstidens förläggning hindrar inte de offentliga tjänstemännen från att begagna sig av rätten enligt förevarande bestämmelse att komma överens om längre begränsningsperiod för den ordinarie arbetstiden eller jourtiden än vad arbetstidslagen anger. Vid parternas tillämpning av nämnda båda lagar har nämligen avtal om begränsningsperiodens längd inte ansetts stå i strid mot lagens regler. I stor utsträckning har avtal träffats för stats- och kommunaltjänstemän om genomsnittsberäkning av arbetstiden under längre period än veckan. Såsom kommittén funnit kan man därför utgå från att dispositiviteten kan utnyttjas fullt ut utan hinder av stats- och kommunaltjänstemannalagarnas begränsningar i avtalsrätten.

Utskottet

Allmän arbetstidsförkortning

I propositionen föreslås lagstiftning om en allmän förkortning av arbetstiden. Förslaget innebär att den i lagstiftningen fastslagna maximigränsen för den ordinarie arbetstiden sänks från 42½ timmar i veckan till 40 timmar i veckan. Förkortningen skall genomföras i två etapper, vardera om 1 timme 15 minuter, den 1 januari 1971 och den 1 januari 1973. Eftersom arbetstidslagstiftningen är dispositiv, har arbetsmarknadens parter möjlighet att med stöd av kollektivavtal genomföra förkortningen vid annan tidpunkt och på annat sätt.

Det framlagda förslaget innebär att önskemål som sedan lång tid till-

baka förelegat bland arbetstagare på arbetsmarknaden, framför allt inom arbetarrörelsen, nu blir tillgodosedda. Genom förslaget uppnår man också det mål för strävandena på arbetstidens område som uppställdes redan i direktiven för den år 1954 tillkallade utredningen om kortare arbetstid, nämligen att den normala arbetstiden skall uppgå till 40 timmar i veckan. Dessa strävanden har under senare år förstärkts av den successivt genomförda övergången från sex- till femdagarsvecka. Först genom den nu föreslagna reformen uppnår man att alla arbetstagare ute på arbetsplatserna kan få uppleva den gamla tanken på åtta timmars arbetsdag som en praktisk realitet. Så har tidigare varit fallet endast för vissa avgränsade grupper arbetstagare. En allmän förkortning av arbetstiden leder således fram till en utjämning av skillnader i arbetstidshänseende mellan olika grupper och är därför ett led i arbetet mot ökad social jämlikhet i samhället.

En minskning av arbetstiden med 2½ timmar i veckan ställer samhälls-ekonomi inför olika anpassningsproblem. En närmare belysning av dessa har lämnats i det av arbetstidskommittén avlämnade betänkandet. Det framstår som angeläget att reformen genomförs på sådant sätt att verkningarna av förkortningen kan balanseras i största möjliga utsträckning. Som departementschefen framhåller bör detta kunna ske om förkortningen genomförs etappvis under en inte alltför kort tidsperiod. Propositionens förslag att förkortningen skall genomföras i två lika stora etapper vid ingången av ettvarvt av åren 1971 och 1973 finner utskottet väl avvägt. Utskottet tillstyrker förslaget. Därmed avstyrker utskottet yrkandet i motionerna I: 879 och II: 1011 att förkortningen skall genomföras i sin helhet den 1 januari 1971.

Allmänna synpunkter på en ny allmän arbetstidslag

Den nuvarande arbetstidslagstiftningen kännetecknas av en stor splittning. Ett flertal arbetstidslagar finns, var och en med inriktning i huvudsak på något eller några särskilda verksamhetsområden. Trots förekomsten av flera arbetstidslagar faller ungefär varannan arbetstagare utanför lagstiftningen på grund av undantag i lagstiftningens tillämpningsområde. De materiella reglerna är differentierade och stela. De bygger i väsentliga delar på förhållanden inom arbetslivet som rådde vid den allmänna arbetstidslagens tillkomst 1919.

Det förslag till allmän arbetstidslag som läggs fram i propositionen innebär en radikal omgestaltning av lagstiftningen. Därvid har man sökt att så långt möjligt anpassa densamma till det moderna arbetslivets krav. Den nya arbetstidslagen ges tillämpning på i princip alla arbetstagare i landet. Speciallagstiftning skall i fortsättningen förekomma endast för skeppstjänst. För husligt anställda skall slutlig ställning till frågan om särskild lagstiftning tas senare i år. För att möjliggöra en utvidgning av arbetstidslagstiftningens tillämpningsområde till bl. a. statligt arbete och

arbete inom sjukvård och socialvård har de materiella reglerna om den ordinarie arbetstidens begränsning per dygn och vecka fått mjukas upp. En samordning av bestämmelserna i de nu gällande arbetstidslagarna har också blivit nödvändig. Den föreslagna liberaliseringen av regelsystemet har kunnat ske på grund av den förskjutning i motivkretsen bakom lagstiftningen som successivt ägt rum. Från början var skyddssynpunkter utslagsgivande när det gällde utformningen av lagstiftningens materiella innehåll. Ekonomiska, tekniska och sociala framsteg har lett till en avsevärd förbättring av de förhållanden under vilka yrkesarbete utförs. Inte minst har genomförda arbetstidsförkortningar och semesterreformer haft betydelse härvidlag. Arbetstagarna har också i ökad omfattning kunnat hävda sina intressen mot arbetsgivarna med stöd av starka fackliga organisationer. Dessa omständigheter har medverkat till att arbetstidslagstiftningen numera inte i främsta rummet behöver utformas utifrån skyddsaspekter. Sådana får i stället tillgodoses genom en moderniserad arbetarskyddslagstiftning och genom ökade insatser för arbetarskyddet. Den grundläggande uppgiften för arbetstidslagen blir i stället att ange vilka normer som bör gälla i fråga om den tid under vilken arbetstagare får användas till arbete.

Utskottet har inte något att erinra mot de allmänna synpunkter som departementschefen enligt det anförda tagit fasta på vid utformandet av den nya arbetstidslagen. Utskottet noterar därvid att departementschefen i sammanhanget uttalat att den översyn av arbetarskyddslagen som är nära förestående kommer att omfatta de särskilda bestämmelserna i arbetarskyddslagen om arbetstiden och dess förläggning och att skyddssynpunkter därvid bör ägnas stor uppmärksamhet.

Ordinarie arbetstid

Den ordinarie arbetstiden får enligt lagförslaget uppgå till högst 40 timmar i veckan, raster ej inräknade. Regeln är liksom tidigare konstruerad som en maximiföreskrift. Kortare arbetstid än 40 timmar i veckan kan tillämpas utan att parterna behöver vidta någon särskild åtgärd i anledning av lagen.

I några motioner har yrkanden framställts om en i lagen inskriven kortare arbetstid för vissa arbetstagargrupper. Motionerna I: 236 och II: 278 syftar till att den ordinarie arbetstiden för gruvarbetare under jord skall maximeras till 35 timmar i veckan. Samma arbetstid föreslås i motionerna I: 879 och II: 1011 för alla arbetstagare sysselsatta under jord. I sistnämnda motioner samt i motionerna I: 401 och II: 454 yrkas därjämte att den ordinarie arbetstiden för skiftarbetare i kontinuerlig drift skall begränsas till 36 timmar i veckan. Motionen II: 1015 syftar till en specialbestämmelse i arbetstidslagen av innebörd att skiftarbetare i kontinuerlig drift skall tillerkännas ledighet för helgdagar eller kompensation i form av fritid för arbetade helgdagar, s. k. mjuk arbetsvecka. Sådan ledighet är på grund av

sedvänja eller avtal huvudregel för det helt övervägande antalet arbetstagare. För vissa skiftarbetare i kontinuerlig drift tillämpas däremot principen om hård arbetsvecka, vilken innebär att ledighet eller kompensation för helgdagar inte utgår och att den ordinarie arbetstiden därför är lika lång i vecka med helgdag och helgdagsfri vecka.

Till stöd för motionsyrkandena åberopas i främsta rummet skyddsskäl. Den fysiska och psykiska press som angivna arbetstagargrupper utsätts för medför en hastigare förslitning och motiverar ett ökat utrymme för vila och rekreation.

Frågan om en förmånligare reglering av den ordinarie arbetstidens längd för arbetstagare som har särskilt påfrestande eller hälsofarligt arbete har behandlats såväl i arbetstidskommitténs betänkande som i propositionen. Både kommittén och departementschefen avvisar tanken på en specialreglering. Kommittén anför att det skulle te sig motsägelsefullt att i den normlag, som nu föreslås och som inte längre är av direkt skydds-karakter, ta med speciella skyddsregler som lagstiftaren ansett sig kunna avvara i den äldre, klart socialt inriktade arbetstidslagstiftningen. Den anför vidare att undantagsregler för smärre grupper arbetstagare står i strid mot principen att utforma den nya lagen så enhetlig som möjligt. Man ställs dessutom inför ett komplicerat gränsdragningsproblem beträffande omfattningen av den differentierade regleringen. Tveksamhet måste anmäla sig om man över huvud taget kan finna någon objektivt rättvis skiljelinje. Många arbetstagargrupper torde med fog kunna hävda att deras arbete är minst lika påfrestande eller hälsofarligt som underjordsarbete eller skiftarbete.

Enligt utskottets mening kan de skäl som kommittén, i allt väsentligt med instämmande av departementschefen, anfört mot en specialreglering för vissa grupper av den ordinarie arbetstiden inte fränkännas betydelse. Utskottet har i det föregående anslutit sig till en principiell inriktning av arbetstidslagen, som innebär att man åstadkommer en maximireglering av arbetstiden tillämplig på alla arbetstagare och grundad på enhetliga regler. Ett bifall till motionsyrkandena skulle innebära att man alltjämt — av skäl som inte i främsta rummet bör vara avgörande för lagens utformning — bibehåller en kategoriklyvning av olika personalgrupper för vilka olika regler skall gälla. En sådan ordning låter sig inte väl förena med nämnda inriktning av den nya lagen. Utskottet avstyrker därför bifall till motionsyrkandena.

Å andra sidan är det uppenbart att olika arbeten är olika krävande och detta förhållande måste återspegla sig i differentierade förmåner i form av lön, särskilda ersättningar och fritid. Åtskilliga avtal har ingåtts om kortare arbetstid och förmånligare ekonomiska villkor för arbetstagare med påfrestande eller hälsofarligt arbete. Överenskommelser om sådan särskild kompensation har hittills träffats av parterna själva. Enligt utskottets

mening kan en allmän förkortning av arbetstiden till 40 timmar i veckan knappast åberopas som skäl för att frångå denna princip. Däremot kan en sådan reform aktualisera behovet av nya förhandlingar mellan arbetsmarknadens parter för en omprövning av de kompensationsförmåner som utgår för närvarande. Inför sådana förhandlingar vill utskottet i anslutning till motionerna I: 236 och II: 278 samt I: 879 och II: 1011, i motsvarande del, erinra om att riksdagen under hösten 1968 uttalade, att arbetstagare sysselsatta under jord i gruva utsätts för särskilda påfrestningar av fysisk och psykisk natur samt att dessa påfrestningar torde få anses så betydande att det finns sakliga skäl för att tillerkänna underjordsarbetare i vissa avseenden bättre sociala förmåner.

Till skillnad från vad som gäller enligt nuvarande lagstiftning innehåller den föreslagna lagen inte någon begränsning av den ordinarie arbetstiden per dygn. Lagen föreskriver endast att arbetstiden inte får överstiga 40 timmar i veckan. Under vissa i lagen angivna förutsättningar får arbetstiden fördelas så att den under en begränsningsperiod av högst fyra veckor i genomsnitt uppgår till högst 40 timmar i veckan.

I motionerna I:872 och II:1000 uttalar man sig till förmån för en dygnsmaximering av den ordinarie arbetstiden till 9 timmar. Motionärerna yrkar att nu gällande dygnsmaximeringsregler skall föras över till den nya lagen. I motionerna I:879 och II:1011 yrkas att den ordinarie arbetstiden får uppgå till högst 8 timmar om dagen, fem dagar i veckan.

Den nuvarande arbetstidslagstiftningen har en starkt differentierad reglering av dygnsarbetstiden. Dygnsmaximum varierar alltefter olika verksamhetsformer från 9 till 11 timmar. För regelbundet skiftarbete föreskrivs inte något maximum alls. Går man till verksamhetsområden som ligger utanför arbetstidslagarnas tillämpningsområde, finner man längsta ordinarie dygnsarbetstider på mellan 10 och 16 timmar. Den oenhetliga regleringen återspeglar hur dygnsarbetstiden måste variera efter driftsförhållandena inom olika verksamheter. Samma är förhållandet i fråga om begränsningsperiodens längd.

En förutsättning för lagstiftningens utvidgning till så gott som alla verksamhetsområden är att lagstiftningen i betydande omfattning medger en längre dygnsarbetstid än 9 timmar. Arbetstidskommittén har prövat olika alternativ till liberaliserade bestämmelser. Kommittén har emellertid konstaterat att en arbetstidslagstiftning med tillämpning på i princip all verksamhet och uppbyggd på enhetliga regler inte kan åstadkommas om lagstiftningen alljämt skall innehålla en maximering av arbetstiden per dygn. Eftersom arbetarskyddslagen innehåller regler om nattvila och veckovila samt enskilda anställningsavtal, reglementen m. m. regelmässigt innehåller bestämmelser om den dagliga arbetstidens förläggning och längd, har kommittén föreslagit att arbetstidslagen inte skall uppta några regler som be-

gränsar den ordinarie arbetstidens längd per dygn. Departementschefen har följt kommitténs förslag, varvid han uttalat att slopandet av bestämmelserna om dygnsmaximum inte får tas till intäkt för att förlänga dygnsarbetstiden inom områden där det hittills funnits begränsningar i lagstiftningen.

Utskottet kan för sin del också ansluta sig till arbetstidskommitténs förslag. Enligt utskottets uppfattning står man inför ett val antingen att ha kvar en dygnsreglering av arbetstiden och på grund därav låta åtskilliga arbetstagare stanna kvar utanför arbetstidslagens tillämpningsområde eller att slopa dygnsregleringen och ge lagen en allmängiltig omfattning. I detta val ansluter sig utskottet av många skäl till den sistnämnda lösningen. Eventuella skyddsaspekter på frågan bör enligt utskottets bedömande tillgodosas genom arbetarskyddslagens bestämmelser. De med stöd av ingångna avtal och utfärdade tjänstgöringsreglementen sedan lång tid etablerade arbetsförhållandena ute på arbetsplatserna talar också för att slopandet av dygnsregleringen inte kommer — allra minst som den ordinarie arbetstiden samtidigt minskar — att leda till en för arbetstagersidan negativ utveckling mot en oskäligen anhopning av den dagliga arbetstiden. Liksom departementschefen vill utskottet understryka att avsaknaden av dygnsmaximum inte får tas till intäkt för ett regelbundet utsträckande av den dagliga arbetstiden i förhållande till vad som gäller i dag. Det kan bli en uppgift för den förutskickade utredningen angående arbetarskyddslagen att särskilt uppmärksamma denna fråga.

Med hänvisning till vad sålunda anförts får utskottet med avstyrkande av ifrågavarande motionsyrkanden tillstyrka propositionen i denna del.

Övertid

Gällande lagstiftning medger att den ordinarie arbetstiden kompletteras med olika former av övertid. Arbetsgivaren har sålunda möjlighet att, då särskilda skäl föranleder till det, ta ut övertid med 200 timmar under ett kalenderår, s. k. allmän övertid. Han kan dessutom erhålla rätt att ta ut ytterligare övertid, s. k. extra övertid, genom dispens av arbetarskyddsstyrelsen. Den extra övertiden är maximerad till 150 timmar under ett kalenderår (100 timmar i lantarbetstidslagen). För nödvändiga förberedelse- eller avslutningsarbeten kan arbetsgivaren ta ut övertid med 7 timmar i veckan. Övertidsreglerna är till skillnad från reglerna om den ordinarie arbetstiden tvingande.

Arbetstidskommittén föreslog att bestämmelserna om övertid i princip skulle överföras oförändrade till den nya lagen. Liksom tidigare borde övertid enligt kommitténs mening även i fortsättningen tillgripas för att tillgodose tillfälliga behov då särskilda omständigheter föreligger. Däremot borde någon kontinuerlig förlängning av arbetstiden med stöd av övertidsreglerna som regel inte förekomma.

I propositionen framhåller departementschefen att skäl kan tala för utökade möjligheter till övertidsuttag. Genom en friare övertidsreglering skulle man främja en flexiblare arbetstidsförläggning och bl. a. nå en bättre anpassning av arbetstiden till de ofrånkomliga variationerna i företagens arbetsbelastning. Departementschefen föreslår till följd härav att reglerna om allmän övertid görs dispositiva, varigenom parterna på arbetsmarknaden bereds möjlighet att genom kollektivavtal träffa överenskommelse om högre övertidsuttag än lagen föreskriver. En sådan ordning öppnar enligt departementschefen samtidigt möjlighet att tillgodose de önskemål från arbetstagarhåll som gått ut på att nuvarande övertidsramar som en konsekvens av arbetstidsförkortningen bör sänkas. I propositionen föreslås därför att den allmänna övertiden skall maximeras till 150 timmar under ett kalenderår. Dessutom föreslås att nuvarande maximum för övertid för förberedelse- eller avslutningsarbeten sänks från sju till sex timmar i veckan, varigenom man åstadkommer en anpassning till förhållandena vid femdagarsvecka.

I motionerna I:879 och II:1011 vill man slopa möjligheterna att ta ut allmän övertid. Rätt att ta ut sådan övertid kan enligt motionärerna i praktiken leda till att övertidsarbete blir en normal företeelse. I motionerna I:880 och II:995 yrkas att övertidsgränserna i enlighet med arbetstidskommitténs förslag skall bibehållas oförändrade i den nya lagen.

Uppenbarligen måste man även i framtiden lämna utrymme för uttag av övertid i viss omfattning vid sidan av den ordinarie arbetstiden. Inom alla verksamhetsområden inträffar från tid till annan tillfälliga behov av ökat arbetstidsuttag då särskilda omständigheter föreligger. Att i alla dessa fall hänvisa arbetsgivaren att söka dispens hos arbetarskyddsstyrelsen för uttag av övertid skulle medföra en omotiverad byråkratisering. Genom föreskriften att allmän övertid får tas ut endast då särskilda skäl föreligger har man på ett tillfredsställande sätt sört för att övertid skall betraktas som ett extraordinärt inslag i arbetstiden. Arbetsgivarens skyldighet att föra anteckning om uttag av övertid garanterar också att tillsynsmyndigheten får praktiska möjligheter att kontrollera bestämmelsens efterlevnad. Utskottet avstyrker med hänsyn härtill yrkandet i motionerna I:879 och II:1011.

När det gäller sänkningen av övertidsmaxima för den allmänna övertiden och övertiden för förberedelse- eller avslutningsarbeten vill utskottet erinra om att övertidsuttagen enligt vad arbetstidskommittén funnit genomsnittligt sett ligger betydligt under vad lagen för närvarande maximalt medger. Visserligen kan övertidsuttagen för vissa mindre grupper arbetstagare med speciella arbetsuppgifter eller placering i nyckelpositioner i driften ligga mycket högt. För det helt dominerande antalet arbetstagare har man emellertid att ställa ett genomsnittligt årligt uttag av övertid om ca 50—70 timmar mot de 350 timmar som lagen medger i allmän och extra övertid och de ytterligare 350 timmar som lagen under bestämda förutsättningar medger för

förberedelse- eller avslutningsarbeten. Den sänkning som departementschefen föreslår låter sig alltså i de allra flesta fall väl förena med nuvarande övertidsbehov och ger även utrymme för ett visst ökat behov i anslutning till anpassningsproblem i samband med den förestående arbetstidsförkortningen. Till detta kommer att den föreslagna dispositiviteten öppnar generösare möjligheter än den nuvarande lagstiftningen till övertidsutttag under förutsättning att parterna på arbetsmarknaden är överens. Enligt utskottets mening innebär detta förslag sådana fördelar att det inte finns skäl att motsätta sig den sänkning av övertidsmarginalerna som departementschefen föreslår. Utskottet tillstyrker därför propositionen i denna del och avstyrker motionerna I: 880 och II: 995.

Propositionens förslag i övrigt

Departementschefens förslag angående reglering av jourtid, arbetstidslagens tillämpningsområde samt övriga bestämmelser i lagen ger inte anledning till erinran eller något särskilt uttalande från utskottets sida. Detsamma gäller förslaget om upphävande av den särskilda regleringen av nattarbete och söndagsarbete i bagerier.

Stats- och kommunaltjänstemännens förhandlingsrätt angående arbetstidens förläggning

I samband med propositionen har utskottet behandlat två motionspar som tar upp frågan om stats- och kommunaltjänstemännens rätt att sluta avtal om frågor som gäller arbetstidens förläggning.

Då statens och kommunernas tjänstemän genom statsmakternas beslut 1965 tillerkändes förhandlingsrätt enligt i princip samma regler som gäller för andra arbetstagare, gjordes vissa begränsningar i rätten att förhandla och träffa avtal. Bl. a. föreskrevs att avtal inte fick träffas om arbetstidens förläggning. Som skäl anfördes nödvändigheten av att den offentlige arbetsgivaren hade bestämmanderätten i fråga om arbetstidens förläggning inom områden som exempelvis försvaret, sjukvården, socialvården och kommunikationsväsendet. Även om behovet av ett avtalsförbud var mindre på andra områden, ansågs det inte möjligt att lagstiftningens vägen avgränsa dessa. Då frågor om arbetstidens förläggning var av väsentlig betydelse för arbetstagarna, förutsattes dock att vederbörande arbetsgivare vid behov samrådde med de anställda och deras organisationer i dessa frågor.

I samband med att arbetstidslagstiftningen nu föreslås utvidgad till att omfatta i princip alla offentliga tjänstemän har fråga uppkommit, huruvida föreskrifterna i stats- och kommunaltjänstemannalagarna om förbud mot kollektivavtal om arbetstidens förläggning hindrar de offentliga tjänstemännen från att utnyttja den i arbetstidslagen inskrivna dispositiviteten. Såväl arbetstidskommittén som departementschefen har konstaterat att något sådant hinder inte föreligger.

I motionerna I: 504 och II: 591 framhålls att den nya arbetstidslagstiftningen kommer att medföra ett ökat behov av att träffa kollektivavtal om arbetstidens förläggning för de offentliga tjänstemännen. Motionärerna anser att nuvarande inskränkningar i förhandlings- och avtalsrätten bör upphävas och hemställer att riksdagen skall begära förslag av Kungl. Maj:t om sådan ändring i berörda lagar att avtalsförbudet angående arbetstidens förläggning borttages. I motionerna I: 859 och II: 1013 yrkas att riksdagen redan i förevarande sammanhang för egen del beslutar om ändringar i stats- och kommunaltjänstemannalagarna av denna innebörd samt att lagändringarna skall träda i kraft samtidigt med den nya arbetstidslagen den 1 januari 1971. Även i dessa motioner motiveras yrkandet med den nya situation som arbetstidslagen föranleder. Dessutom framhålls att frågor om arbetstidens förläggning hänger så nära samman med frågor om arbetstidens längd och övriga löne- och anställningsvillkor att det är orimligt att detta ämne skall vara föremål för arbetsgivarens ensidiga bestämmande. Vidare påpekas att tillämpningen av avtalsförbudet visat sig vara förenad med stora svårigheter ur såväl principiella som praktiska synpunkter. Man pekar också på att avtalsrätt beträffande arbetstidens förläggning sedan gammalt gäller för de övriga stora arbetstagargrupperna hos stat och kommun. Med hänsyn till den jämställdhet mellan olika arbetstagargrupper som kommer till uttryck i den föreslagna arbetstidslagen anser motionärerna det motiverat med jämställdhet även i rätten att förhandla och avtala om arbetstidens förläggning.

Som framhålls i sist berörda motioner har tolkningen av begreppet arbetstidens förläggning vållat vissa svårigheter vid tillämpningen av stats- och kommunaltjänstemannalagarna. I och med att det i förevarande proposition uttalas att nämnda lagar inte lägger hinder i vägen för de offentliga tjänstemännen att fullt ut utnyttja dispositiviteten i den föreslagna arbetstidslagen, har begreppet i viss utsträckning blivit avgränsat. Sålunda skall under detsamma inte hänföras frågor som är föremål för reglering i arbetstidslagen, dvs. den ordinarie arbetstidens, jourtidens och övertidens längd samt begränsningsperiodens längd. Utvidgningen av arbetstidslagens tillämpningsområde nödvändiggör därför inte i och för sig ändring av reglerna för de offentliga tjänstemännens förhandlingsrätt. Å andra sidan är det uppenbart att den föreslagna lagen i ökad omfattning kommer att aktualisera samverkan mellan avtalsparterna på det statliga och kommunala arbetsfältet i arbetstidsfrågor. Detta förhållande liksom de skäl som motionärerna i övrigt anfört till stöd för sina yrkanden motiverar enligt utskottets mening att en översyn görs av de aktuella bestämmelserna. Den omständigheten att den år 1967 tillkallade förhandlingsutredningen har att behandla frågan om begränsningarna i förhandlings- och avtalsrätten för de offentliga tjänstemännen gör att resultatet av en sådan översyn bör kunna föreligga ganska snart.

Vad utskottet anfört i anledning av berörda motionsyrkanden bör bringas till Kungl. Maj:ts kännedom.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer,

A. att riksdagen — med avslag på motionerna I: 879 och II: 1011, såvitt avser yrkandena 2. och 3., motionerna I: 872 och II: 1000 samt motionen II: 1015 — antager 4 § i det vid propositionen fogade förslaget till allmän arbetstidslag;

B. att riksdagen — med avslag på motionerna I: 880 och II: 995, i motsvarande del — antager 9 § i förslaget till allmän arbetstidslag;

C. att riksdagen — med avslag på motionerna I: 879 och II: 1011, såvitt avser yrkandet 5., samt motionerna I: 880 och II: 995, i motsvarande del — antager 10 § i förslaget till allmän arbetstidslag;

D. att riksdagen antager ingressen och övriga paragrafer i förslaget till allmän arbetstidslag;

E. att riksdagen — med avslag på motionerna I: 879 och II: 1011, såvitt avser yrkandet 1. — antager övergångsbestämmelserna i förslaget till allmän arbetstidslag;

F. att riksdagen antager det genom propositionen framlagda förslaget till lag om upphävande av lagen (1930:139) om vissa inskränkningar beträffande tiden för förläggande av bageri- och konditoriarbete;

G. att riksdagen — i anledning av motionerna I: 504 och II: 591 samt motionerna I: 859 och II: 1013 — i skrivelse till Kungl. Maj:t som sin mening ger till känna vad utskottet anfört om översyn av stats- och kommunaltjänstemannalagarnas bestämmelser om inskränkning i förhandlingsrätten;

H. att motionerna I: 504 och II: 591 samt motionerna I: 859 och II: 1013, i den mån de inte kan anses besvarade genom utskottets hemställan under G., inte föranleder någon riksdagens åtgärd;

J. att motionerna I: 401 och II: 454 inte föranleder någon riksdagens åtgärd;

K. att motionerna I: 236 och II: 278 samt motionerna I: 879 och II: 1011, såvitt avser yrkandet 4., inte föranleder någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 18 februari 1970

På andra lagutskottets vägnar:

AXEL STRAND

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herr Strand (s), fru Hamrin-Thorell (fp), herrar Wanhainen (s), Österdahl (fp), Andreasson (cp), Ivar Andersson (s), fru Grethe Lundblad (s) och herr Blomquist (m);

från andra kammaren: fröken Sandell (s), herr Jönsson i Ingemarsgården (fp), fröken Wetterström (m), herrar Fredriksson (s), Göransson (s), Nordberg (s), Larsson i Öskevik (cp) och Aldén (s).

Reservation

vid *K. i utskottets hemställen* (arbetstidens längd för arbetstagare under jord) av herrar *Wanhainen* (s) och *Fredriksson* (s), som ansett

dels att det avsnitt av utskottets yttrande, som börjar på s. 28 med orden »Enligt utskottet» och slutar på s. 29 med orden »sociala förmåner», bort ersättas med text av följande lydelse:

»Vad kommittén och departementschefen anfört mot en specialreglering av arbetstiden för vissa grupper kan utskottet icke till alla delar instämma i.

Att utskottet i det föregående anslutit sig till en principiell inriktning av arbetstidslagen, som innebär en maximireglering av arbetstiden tillämplig på alla arbetstagare och grundad på enhetliga regler, får inte ges den innebörden att en på objektiva skäl grundad specialreglering för en viss grupp arbetstagare inte skulle kunna komma i fråga.

Såsom framhållits i motionerna I: 236 och II: 278 är gruvarbetare under jord en arbetstagargrupp som onekligen är i behov av kortare arbetstid. Utskottet vill i detta sammanhang erinra om att så sent som hösten 1968 uttalade riksdagen, att arbetstagare under jord i gruva utsätts för särskilda påfrestningar av fysisk och psykisk natur samt att dessa påfrestningar får anses så betydande att det finns sakliga skäl för att tillerkänna underjordsarbetare i vissa avseenden bättre sociala förmåner.

Enligt utskottets mening är en förkortning av arbetstiden en sådan förmån som dessa arbetstagare är i särskilt behov av. De krav som riksdagen 1968 ställde sig bakom är särskilt aktuella i samband med den nya arbetstidslagens utformning. Visserligen har den nya lagen inte speciell skyddskaraktär, men enligt utskottets mening bör skyddsaspekterna tillerkännas avgörande betydelse vid utformning av arbetstiden för gruvarbetare under jord.

Utskottet tillstyrker sålunda yrkandet i motionerna I: 236 och II: 278 att riksdagen skall begära att Kungl. Maj:t framlägger förslag till förkortning av arbetstiden för gruvarbetare under jord till 35 timmar i veckan. Därmed blir den i förevarande sammanhang behandlade delen av motionerna I: 879 och II: 1011 i viss mån tillgodosedd. I övrigt avstyrker utskot-

tet på de av arbetstidskommittén redovisade skälen de i förevarande avsnitt behandlade motionsyrkandena.»

dels ock att utskottet under K. bort hemställa,

»att riksdagen — med bifall till motionerna I: 236 och II: 278 samt i anledning av motionerna I: 879 och II: 1011, såvitt avser yrkandet 4. — i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer att förslag till lag om förkortning av arbetstiden för gruvarbetare under jord till 35 timmar i veckan snarast förelägges riksdagen,

samt att motionerna I: 879 och II: 1011, såvitt avser yrkandet 4., i övrigt inte föranleder någon riksdagens åtgärd.»